

2012:17

Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning

Antikvarisk medverkan 2011-2012

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2012:17

Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning

Antikvarisk medverkan 2012
Reslövs socken, 1323
Eslövs kommun
Skåne län

Kerstin Börjesson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2012 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-Rapport 2012:17

Omslagsfoto: Framtaget medeltida kalkmåleri i långhusets västra valv. Mars 2012.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

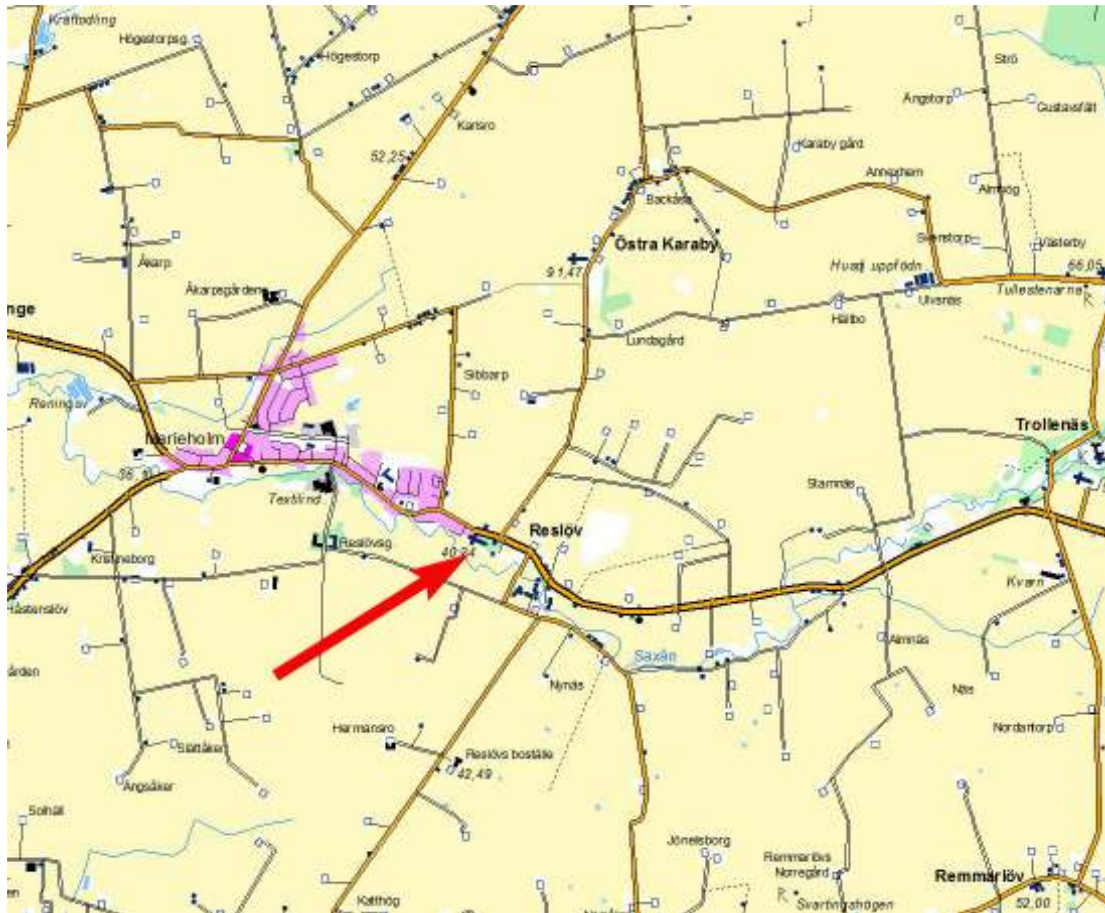
Reslövs kyrka – invändig renovering och ommålning

Innehåll

Inledning/sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Utförda åtgärder	6
Väggar och valv	6
Kalkmålningar	7
Målningar ovan valven	8
Fönster	8
Altarkors	9
Snickerier	9
Yttertak	9
Valvförstärkning	9
Bakgrund	9
Åtgärder valvförstärkning	10
Övriga iakttagelser	10
Antikvariska synpunkter	10
Handlingar med relevans för ärendet	11
Bildbilaga	12
Yttertaket	17
Valvförstärkningen	18

Reslövs kyrka ligger i Eslövs kommun i Skåne.

Kyrkan är belägen mellan landsvägen och Saxån i östra utkanten av Marieholm.

Inledning/sammanfattning av utförda åtgärder

Under sommaren 2011 genomgick Reslövs kyrka en invändig restaurering med ommålning av väggar och valv. Under rengöringsarbetet av valven i de äldre delarna av kyrkan, kom underliggande kalkmålningar fram i valv, på ribbor och gördelbågar i kor och långhus. En mindre målning togs fram medan övriga fragment putsades över igen. Sprickor i murverket ilagades. Dessutom togs det östra fönstret i sakristian fram och ett nytt innerfönster tillverkades till fönsteröppningen. Ett altarkors från 1800-talet åtgärdades genom att några felaktigt placerade symboler fick byta plats. Utvändigt revs en skorsten i långhusets nordöstra hörn. Yttertaket ilagades med ny plåt.

I samband med putsrenoveringen inne i kyrkan upptäcktes sprickbildning i valvöppningen mellan kyrkan kor och sakristia. Sprickbildningen bedömdes som allvarlig och ansökan om förstärkning av valvbågen gjordes. Efter beslut från länsstyrelsen genomfördes förstärkning under augusti-september 2012 genom två järnbågar som placerades i valvöppningen.

Administrativa uppgifter

Objekt	Reslövs kyrka
Socken	Reslövs socken
Kommun	Eslövs kommun
Regionmuseets dnr	L12.30-332-11,1323
Länsstyrelsens beslut	433-83949-09, 433-3899-10, 433-22580-11
Byggherre	Reslöv – Östra Karaby församling
Projektering	Danewids, Niclas Hansson
Entreprenör	Sösdala Kyrkoreparationer AB, Kennerth Johansson
Konservator	Målerikonservator Martina Petersson
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad genom Kerstin Börjesson och Petter Jansson
Renoveringsperiod	Ommålning i juni – september 2011, valvbåge i augusti-september 2012
Antikvarisk slutbesiktning	110921, 120314, 120912

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Reslövs kyrka byggdes sannolikt tidigt kanske redan under 1000-talets slut eller 1100-talets början. Murarna byggdes av kvaderhuggen sandsten och fick en ansevärd höjd. Den äldsta kyrkan bestod av tornet, långhus och kor med absid. Den romanska kyrkan dekorerades med kalkmålningar som grovt har daterats till 1100-talets mitt. Fragment av dessa finns ännu bevarade ovan valven. Under medeltiden byggdes kyrkan till med vapenhus på långhusets södra och norra sida och kyrkans valv uppfördes sannolikt omkring 1420 då nytt taklag tillkommer. Under 1500-talet revs den medeltida absiden och ersattes med en kvadratisk tillbyggnad, idag sakristia. Tribunbågen murades delvis om i samband med tillbyggnaden. Den ursprungliga tribunbågen är ännu synlig ovan valven som ligger lägre än den romanska bågöppningen. Undermurningen i bågen är utförd av tegel.

Kyrkan byggdes till med en bred korsarm i norr 1799 då i stort sett hela norra muren revs ned. Den södra korsarmen tillkom på 1820-talet. Kring mitten på 1800-talet tillkom nya fönster av järn samt ytterdörrar, troligtvis efter ritningar av Carl Georg Brunius. Fönstren är numera utbytta i alla öppningar förutom ett överljusfönster över dörren till sakristian. Dörrarna finns bevarade i korsarmarna samt till sakristian (som innerdörr).

Kyrkans inredning består av bänkar från 1909 ritade av Theodor Wählin, altarrund och altaruppsats från 1965 samt altare från 1979. Predikstolen är från 1630 och dopfunten av sandsten är medeltida. I norra korsarmen står en orgel från 1965.

1978-79 genomgick kyrkan en omfattande inre och yttre renovering under ledning av byggmästare Persson, Stävie. Murarna putsades och målades om både in- och utvändigt, golven lades om och de gamla järnfönstren byttes ut till nya fönsterbågar av trä. Före renoveringen fanns omfattande fuktskador på korsarmarnas gavlar. Invändigt var kyrkan målad med plastfärg. Vid renoveringen tillkom det befintliga ytskiktet som är en modern färgtyp, förmodligen en egen blandning som byggmästare Persson använde sig av. Färgen har en grov och skrovlig eller ”sandig” yta.

Utförda åtgärder

Väggar och valv

Det befintliga målnings-skiktet bestod av en tunn slammad puts, eventuellt infärgad. Färgen var inte en ren kalkfärg utan en ”modern” sammansättning av olika färgtyper. Vidhäftning var mycket dålig och de yttre putslagren låg som ett skal över äldre målningsytor och lossnade vid försök att rengöra med svamp. I långhusets och korets valv framkom fläckar av medeltida kalkmålningar där de yttre målnings-skikten lossnade. Arbetena i kyrkans medeltida delar avbröts medan ren-

göring fortsatte i korsarmarnas väggar och valv. I samråd med medverkande antikvarier och målerikonservatorerna Martina Petersson och Carmen Deas bestämdes att de framkomna målningarna skulle dokumenteras och därefter skyddstäckas med ett tunt lager poröst kalkbruk (Kulekalk Målarkalk AB). Väggar och valv skulle därefter avfärgas med en tunn strykning med en extra mjuk borste. Provstrykning gjordes dels med kalkfärg special obruten kalklimfärg (Målarkalk AB) och sandkalk efter vilket man beslöt att måla med den förra färgtypen.

I korsarmarna gjordes viss putslagning framför allt vid sprickor i tunnvalvens anslutning till långhusmurarna. Vid arbetena föreslogs även att några vitmålade ankarjärnen vid korsarmarnas väggar mot mittskeppet inne i kyrkans skulle målas svarta i likhet med ankarjärn i fasaderna. Argumentet för detta var att ankarjärnen var från tiden före kyrkans utvidgning och att de tidigare varit synliga i fasaden. Medverkande antikvarie avrådde från detta då ankarjärnen inte är avsedda som dekorativa element utan är insatta sekundärt för att stabilisera murverket. Ett av ankarjärnen kunde möjligen vara före korsarmans tillkomst medan de övriga tillkommit efter kyrkans utvidgning. De senare har alltså inte suttit i fasad. Efter ommålning av kyrkan framträdde gula fläckar på framför allt södra korsarmens södra gavel samt nedtill i murarna. Väggarna målades om ytterligare en gång vilket minskade de gula genomslagen. Vid återbesök i kyrkan under sommaren 2012 kunde konstateras att de gula genomslagen hade ökat vilket också bekräftades av kyrkvaktmästaren. Enligt Niclas Hansson beror genomslagen på fukt i murarna. Fuktgenomslagen har sannolikt funnits även före renoveringen men inte varit synliga i samma omfattning som på de nyrenoverade väggarna.

Kalkmålningar

Valven är grovt daterade till 1400-talet då de första målningarna bör ha utförts. Målningar har påträffats även under tidigare 1900-talsrenoveringar på 1960- och 1940-talet då även diskussioner förts om att ta fram målningarna. Målningarna bedömdes när de påträffades under 1900-talets första hälft ha en mycket hög kvalitet.

De målningsfragment som blottades vid rengöring av valven fanns framför allt på valvens ribbor och sköld-/gördelbågar. De framkomna kalkmålningarna i valven verkades bestå av minst två tydliga kalkmålningsskikt. Ett yttre kvadermålat skikt i grått med vita målade fogar finns dokumenterat i foto från 1900-talets början. Kvadermålning fanns vid denna tid på valvbågar i sakristia, kor, långhus och vapenhus. Detta kan vara utfört under 1800-talet men målat efter äldre tradition då även äldre kvadermålningsskikt i grått syntes på sina ställen i valven. På valven framkom även ett äldre målningskikt i form av pilspetsar längs valvribbor målade växelvis i rött och ljust grått. Några fragment blottades även i valvkapporna. Ett ljusrött motiv, kunde eventuellt utgöra överdelen av en gloria. Ett

parti med gula och bruna färgfragment, kunde kanske utgöra ett yttersta domenmotiv.

De framkomna kalkmålningarna täcktes över med ett poröst kalkbruk Kulekalk Målarkalk AB.

Från församlingen fanns önskemål om att bevara något av kalkmålningarna synligt i valven. En målning på sköldbågen i västra långhusvalvets nordvästra svickel valdes ut då denna satt lägst. Den framtagna ytan utökades något. Konservatorn bedömde att viss konsolidering och retuschering behövs av den framtagna målningen. I det framtagna partiet syns två perioder dels en äldre kvadermålning i grått och vitt och däröver ett rankmotiv målat gult, grönt och rött.

I åtgärdsförslag daterat 2011-09-01 föreslås konsolideringsprov med Lauscaux konsolideringsmedel som har god vidhäftning- och inträngningsförmåga samt är genomskinlig och elastisk. För retuschering föreslås torrpigment och kalkvatten och lagning av främst kanterna med fint kalkbruk. Konserveringen utfördes under hösten 2011.

Målningar ovan valven

På kyrkvinden ovan långhuset och koret finns fragment av romanskt kalkmåleri bevarade. Målningarna upptäcktes först av Theodor Wählin 1904 och består av två olika tidsskikt med oviss datering. Möjligen har det äldre skiktet inte färdigställts vilket kan förklara varför figurerna endast är svartmålade. Målningsskikten är mycket fragmentariska. I samband med den inre renoveringen besiktigades målningarna av konservator och antikvarie. Enligt konservatorn var målningarna mycket sköra och nedfallna putsfragment noterades i valvsvicklarna. En utförlig dokumentation föreslogs i samband med konserveringsåtgärderna inne i kyrkan. Enligt meddelande från Länsstyrelsen skulle församlingen låta en konservator ta fram ett åtgärdsprogram till konservering av målningarna. I nuläget finns inga planer från församlingen på konservering av målningarna.

Fönster

I sakristians östra mur togs ett fönster upp som varit igenmurat invändigt. Fönsteröppningen tillhör den renovering av kyrkan som utfördes av C.G. Brunius i mitten av 1800-talet. Under samma renovering togs även de nuvarande fönsteröppningarna i kor och sakristia upp samt prästingången i vilket det aktuella fönstret utgör överljusfönster. Brunius var mycket mån om ljuset från öster och den symbolik det förmedlade. När Brunius altarpuppställning togs bort blev möjligen ljuset från den östra fönsteröppningen störande och fönstret murades igen från insidan. Detta skedde 1964. Fönsteröppningen har varit öppen mot öster och utgör sannolikt det enda bevarade fönstret från Brunius renovering. Återupptagningen av fönsteröppningen gick utan problem. Ett nytt innerfönster tillverkades i ek av Svanholms glas, Landskrona.

Altarkors

På ett altarkors från 1800-talet var symboliken av någon anledning felplacerad. Symbolen för den helige ande var placerad upp och ned och symbolerna för evangelisterna var placerade felaktigt kring duvan. De senare var skruvade till korset och flyttas enkelt medan duvan var limmad. Viss ifyllning av förgyllning gjordes men korset var i övrigt i gott skick och behövde inte omförgyllas i sin helhet. Viss retuschering gjordes av konservator Martina Petersson.

Snickerier

Från församlingen fanns även önskemål om ommålning av bänkarna inne i kyrkan. Bänkarna ritades av Theodor Wählin 1909 och renoverades 1944. Senaste ommålningen gjordes 1979 och befintlig färgsättning kan ha utgått från den ursprungliga färgskalan. Vissa skador fanns på bänkarna med bland annat lösa fotbrädor. Bänkarna bedömdes av medverkande antikvarie vara i relativt gott skick. En del slitage fanns vad gällde målningsskiktet vilket främst var begränsat till bänkryggarna medan gavlarna var i gott skick. Bänkarna målades om under hösten 2011 i befintlig färgsättning.

Yttertak

En skorsten till en sedan länge borttagen värmepanna revs över långhusets nordöstra hörn. Skorstenen revs över yttertaget och en bit under detta. Skorstenen är uppmurad över kyrkans pannrum vid långhusets nordöstra hörn och leds upp över valven längs långhusets norra mursida. Yttertaget ilagades med patinerad kopparplåt. Läggningsätt och plåt utfördes som befintligt tak. Arbetena utfördes av plåtslagare Bror Mårtensson, BM-plåt.

Valvförstärkning

Bakgrund

Vid undersökning av sprickbildningen i valvbågen mellan kor och sakristia bedömdes denna vara pågående och av allvarlig karaktär med hotande valvkollaps. En eventuell kollaps av valvöppningen skulle i sin tur kunna leda till skador på valven i kor och sakristia och skada underliggande målningar. Dessutom innebar det naturligtvis en risk för besökare till kyrkan och personal. Kilning av valvet var inte möjlig utan skulle rentav kunna förvärra situationen. Sprickbildningen har sin bakgrund i en rejäl sättning i södra muren.

Tribunbågen är murad i sandsten och synlig ovan valven på korvinden. Sprickbildning syns i tribunbågsmuren och gavelröstet är helt och hållet ommurat i tegel. Under tribunbågen har man murat ett tegelvalv såsom man även har gjort i triumfbågen. Under åren har man haft problem med sättningar i södra kormu-

ren vilket man har åtgärdat först genom en dragbjälke och sedan genom insättning av ett dragjärn mellan södra och norra murarna. Södra kormuren lutar relativt mycket utåt i ovankant vilket kan vara en följd av att valvslagningen ändrat tryckbelastningen från takstolarna då de höga valvkapporna inte medger bindbjälkar.

Åtgärder valvförstärkning

En förstärkning under valvet föreslogs av projekterande konsult Niclas Hansson som gjort en liknande åtgärd på Kärnan i Helsingborg. Enligt förslaget placeras två fristående järnbågar under valvet som kan ta upp valvets tyngd vid eventuellt ras. I egentlig mening inträffar förstärkningen först när valvet rasar.

Efter beslut från länsstyrelsen gjorde en lokal smidesverkstad järnbågarna till valvöppningen. Då valvbågen är oregelbunden och skevar relativt mycket gjordes först en mall till valvöppningen av ett skivmaterial. Järnskivor svetsades samman till två ihåliga järnbalkar som sammanfogades upptill med mutter och en bricka. Bågarna placerades något in från murkanten i väster och öster för att ge intrycket av murade valvprofiler. Väl på plats placerades järnplattor under järnbågen för att passa in bågen i ovankant. Bågarna fästes därefter med ett par armeringsjärn på vardera sidan som borrades in i muren. Mellanrummet mellan båge och mur/valv fylldes därefter med kalkbruk. Avståndet till muren var beräknat till cirka 20 mm men blev i praktiken när bågen stod på plats något mindre på sina ställen. En mjukfog lades mellan mur och järnbalk för att förhindra sprickbildning. Hela bågen målades med vit plåtfärg.

Övriga iakttagelser

Kyrkans innerfönster är tätade med silikon av okänd anledning.

Antikvariska synpunkter

Renoveringen har utförts med god hänsyn till de kulturhistoriska värdena i kyrkan. Medeltida kalkmåleri har kunnat bevaras under sentida ytskikt. Sakristian har återställt i viss mån till ett äldre utseende då ett igensatt fönster togs fram igen. Länsstyrelsens beslut har följts i alla avseenden med undantag för att något program för kalkmålningarna inte tagits fram av konservator. Då målningens fragmenten är i dåligt skick bör ett åtgärdsprogram omgäende tas fram för målningarnas undersökning och konservering.

Förstärkningsåtgärden av valvbågen i koret utfördes med mycket god hantverksskicklighet av den lokale smeden. Järnbågen har installerats utan större ingrepp i kyrkans stomme. En ommurning av valvet hade lett till betydligt större ingrepp i omgivande murverk och valv. Tillägget i koret är knappt märkbart och kyrkans kulturhistoriska värde bedöms inte ha påverkats av åtgärden. Vid slutbe-

siktning upplevdes plåtfärgen vara något blank och möjligen kan den målas om i en mattare färg i framtiden.

Handlingar med relevans för ärendet

2009-10-11	Arbetsbeskrivning över byggnads och målningsarbeten, Ramböll, Niclas Hansson
2009-11-11	Tillståndsansökan inkom till Länsstyrelsen
2010-03-15	Länsstyrelsens beslut Dnr: 433–83949–09, 433-3899-10
2009-12-17	Yttrande angående invändig renovering, Regionmuseet Kristianstad, dnr: L12.30–409-09,1323
2011-06-07	Protokoll byggmöte 1
2011-06-28	Protokoll byggmöte 2
2011-08-26	Protokoll byggmöte 3
2011-09-11	Förslag till konservatorsåtgärder kalkmålningar
2011-09-30	Slutbesikningsprotokoll
2011-11-23	Begäran om tillstånd Reslövs församling, skiss till förstärkningsåtgärd
2011-12-29	Yttrande från Regionmuseet Kristianstad angående förstärkning valvbåge
2012-01-10	Beslut förstärkning av valvbåge Dnr 433–22580–11

Lund 2012-10-16

Kerstin Börjesson

Bildbilaga

Den invändiga avfärgningen i kyrkan består av en modern färgtyp av karaktären tunn "slammad puts" med skrovlig yta. Vidhäftningen till underliggande lager är dålig och vid rengöring föll ytskiktet av i tunna skal och blottade medeltida kalkmåleri. Ovan syns ett målningsfragment i långhusvalvet, möjligen del av ett yttersta domenmotiv. Nedan syns ett fragment som skulle kunna utgöra överdelen av en gloria.

Utmed valvribborna synes ett medeltida målnings-skikt i form av "pilspetsar". På ribborna fanns också ett par skikt av kvadermålning, det senaste tillkommet på 1800-talet.

Fragment av ett vegetativt ornament av hög kvalitet framkom intill tornbågen. Ett mindre parti togs fram och konserverades.

Vid inspektion av sprickbildningen i koret visade sig dessa vara av allvarlig karaktär. Till vänster syns sprickor i murbågen mellan sakristian och koret.

Nedan syns sprickor i valvet intill muren mellan sakristia och kor. Sprickbildningen bedömdes vara pågående.

Till vänster: murad rökgång över långhusets nordöstra valsvickel efter nedtagande av den övre skorstensdelen.

Till höger syns valvbågen mellan kor och långhus sett mot öster från långhuset.

Delar av romanskt kalkmåleri finns bevarat på triumfbågsmuren på långhusvinden.

En del sprickor syntes också i sakristians östra och södra valv och mur.

Fönsteröppningen i öster togs fram och fönsterbågen målades. En fönsterbåge av ek sattes i fönsteröppningen innanför ytterbågen.

Del av altarkorset som visar oxen symbolen för evangelisten Marcus.

Yttertaket

Skorstenen i norra långhusets takfall togs ned ovanför yttertaket. Taket lagades med ny kopparplåt där skorstenen suttit.

Valvförstärkningen

Valvbågen består av ett järnskivor som svetsats samman till två fyrkantsjärn och sammanfogats upptill.

Järnbågen vid montering i valvöppningen. Monteringen var ett precisionsarbete som var beroende av exakt inpassning i öppningen.

Järnbalkarna ställdes på stålbrickor. Till höger efter infärgning.

Järnbalken fästes med armeringsjärn i väggen. Till höger närbild av den färdigmålade och fogade balken mot sidomuren.

Valvöppningen mot söder före och efter (t.v.) förstärkningsbågarna.

Valvspetsen med de nya järnbågarna infärgade och fogade.

Valvöppningen från koret efter tillägget med järnbågarna.

Koret före och efter (t. v.) tillägg av järnbalkarna.

Regionmuseets E-rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Ruveröds kvarn – restaurering av kvarnbostaden, Riseberga sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2011
2. Helsingborgs konserthus – fasadrenovering, byte av dörrar och fönster samt renovering av skärmtak, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2011
3. Kulturhistorisk värdering, återlämnade gravvårdar i Kvistofta församling, dokumentation, Kerstin Börjesson 2012
4. Norra Skrävlinge kyrkogård, vård- och underhållsplan, Norra Skrävlinge sn, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson 2012
5. Bäckaskogs kloster, Renovering bar och reception, Kiaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
6. Norra Åsums kyrka – värme, ljud och ljus, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011-2012
7. Nyvång – bland kolbodas och hagtorn, Björnekulla och Västra Broby sn, DK, Ingela Blomén, 2012
8. Norrvidinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Norrvidinge sn, VP, Jennie Björklund, Kerstin Börjesson, Anna Rabow, Åsa Jakobsson 2012
9. Källs Nöbbelövs kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Källs Nöbbelöv sn, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
10. Örnans 2011–2012, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
11. Stolen på Månses, Rekonstruktion av en stol, Vånga sn, PJ, Sven Vildegren, 2011
12. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2012
13. Eslövs station – ombyggnad för restaurang, Eslövs sn, AM, Kerstin Börjesson 2011-2012
14. Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar, Vallkärra sn, AM, Kerstin Börjesson 2011
15. Hjärsås kyrka – Omläggning av plåttak, Hjärsås sn, AM, Jennie Björklund, 2012
16. Odarslövs kyrka – demontering och avyttring av fast inredning, AM, Kerstin Börjesson, 2011
17. Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning, Reslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

